

Metodické doporučení pro výuku mezinárodního humanitárního práva v oborech středního vzdělávání

Obsah

1. Úvodní ustanovení.....	2
2. Mezinárodní humanitární právo	2
2. 1 Pojem mezinárodní humanitární právo	2
2. 2 Mezinárodní humanitární právo a Červený kříž.....	3
2. 3 Základní prameny a principy mezinárodního humanitárního práva	5
2. 4 Šíření mezinárodního humanitárního práva	6
3. Místo mezinárodního humanitárního práva ve výuce středních škol.....	7
3. 1 Mezinárodní humanitární právo a rámcové vzdělávací programy	7
3. 2 Začleňování mezinárodního humanitárního práva do výuky	7
3. 3 Doporučené metody a formy práce	8
4. Závěrečné ustanovení	10

Příloha

1. Výukové aktivity	11
1. 1 Amaroovo rozhodnutí	11
1. 2 Bunal a Sorálie	11
1. 3 Musí to tak být?	13
1. 4 Jsme opravdu lidmi?	16
2. Anotované odkazy	21
3. Informační zdroje	23

1. Úvodní ustanovení

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) doporučuje ředitelům a ostatním pedagogům středních škol věnovat pozornost výuce mezinárodního humanitárního práva jako souboru závazků chránících lidské hodnoty a práva, a to především ve výuce společenských věd.

Mezinárodní humanitární právo (MHP) se zabývá právní regulací ozbrojených konfliktů s cílem je humanizovat, tj. učinit vše pro zmírnění utrpení těch, kteří nejsou na konfliktu přímo účastní, i těch, kteří již byli z konfliktu vyřazeni (civilisté, ranění, zdravotníci a zajatci). Základním kodexem mezinárodního humanitárního práva jsou Ženevské úmluvy (ŽÚ) o ochraně obětí ozbrojených konfliktů (z r. 1949) a jejich dodatkové protokoly (z r. 1977 a 2005), jejichž účastníkem je i Česká republika. Z toho také vyplývá povinnost šířit znalost o mezinárodním humanitárním právu mezi obyvatelstvem, včetně žáků a studentů.

Metodické doporučení aktuálně reaguje na závazky vlády ČR přijaté v rámci 31. Mezinárodní konference Červeného kříže a Červeného půlměsíce, která se konala v listopadu 2011 v Ženevě. Česká republika se zavázala ve spolupráci s Českým červeným křížem dále rozvíjet šíření znalostí mezinárodního humanitárního práva mj. v rámci státní správy, v ozbrojených silách a bezpečnostních sborech ČR, ve složkách integrovaného záchranného systému a zejména též ve středních, vyšších odborných a vysokých školách. Klíčový pojem *mezinárodní humanitární právo* není sice v rámcových vzdělávacích programech pro obory středního vzdělání explicitně zmíněn, přesto znalosti o principech MHP jsou již nyní součástí povinného vzdělávacího obsahu některých vzdělávacích oblastí a průřezových témat RVP. V RVP G se konkrétně jedná o vzdělávací oblast *Člověk a společnost (Občanský a společenskovědní základ, Dějepis)* a průřezové téma *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*, v RVP SOV pak jde o *Společenskovědní vzdělávání* a o průřezové téma *Občan v demokratické společnosti*.

Metodické doporučení prezentuje mezinárodní humanitární právo ve čtyřech rovinách: **teoretické, didaktické, informační a praktické. Materiál ukazuje východiska výuky mezinárodního humanitárního práva, popisuje vztah k rámcovým vzdělávacím programům, doporučuje konkrétní metody a formy práce. Ve formě přílohy jsou součástí metodického doporučení také odkazy na materiály a další informační zdroje a 4 výukové aktivity: *Amarovo rozhodnutí, Bunal a Sorálie, Musí to tak být?, Jsme opravdu lidmi?* Ty mohou být praktickou inspirací pro výuku mezinárodního humanitárního práva na středních školách.**

2. Mezinárodní humanitární právo

2. 1 Pojem *mezinárodní humanitární právo*

*Mezinárodní humanitární právo*¹ je soubor norem přijatých státy na základě přesvědčení, že násilí provázející ozbrojený konflikt není neomezené, ale musí být regulováno s cílem ozbrojený konflikt humanizovat – tedy učinit bez jakékoli diskriminace vše pro respektování lidské bytosti a pro předcházení nebo alespoň zmírnění utrpení především těch, kteří se přímo neúčastní boje (např. civilisté či zdravotníci) nebo byli z boje vyřazeni

¹ Synonyma: *mezinárodní právo válečné, mezinárodní právo ozbrojeného konfliktu.*

v důsledku nemoci, zranění či zajetí. Mezinárodní humanitární právo pro tento účel stanoví závazná pravidla upravující přípustné chování účastníků ozbrojeného konfliktu (omezení ve volnosti výběru způsobů a prostředků vedení bojové činnosti) a poskytující ochranu vybraným skupinám osob (civilisté, zdravotníci, ranění, nemocní, váleční zajatci).

Normy MHP musí být dodrženy **vždy a za všech okolností**. Tím se MHP odlišuje od některých jiných odvětví mezinárodního práva, kdy např. porušení závazku jednou stranou může druhou z dané povinnosti vyvázat. V MHP však žádná reciprocita neplatí. Jeho porušení je zločinem bez ohledu na to, došlo-li k němu v reakci na chování protivníka, nebo nikoli. Jiný přístup by vedl jen k eskalaci porušování a tím k nemožnosti chránit osoby neúčastnící se přímo konfliktu, což by bylo v rozporu s účelem MHP.

V oblasti ochrany obětí válek se MHP významně dotýká jiného odvětví mezinárodního práva, a sice *práva lidských práv*. Zatímco mnohá z lidských práv jsou za výjimečných situací (a ozbrojený konflikt k nim nepochybně patří) státem legálně omezitelná, závazky MHP platí vždy v plné míře a MHP tak **zajišťuje ochranu základních lidských práv za ozbrojeného konfliktu**².

I když deklarovaným cílem mezinárodního společenství je válku, jako násilný způsob řešení rozporů mezi národy či uvnitř národa, odstranit jako takovou (viz např. Charta OSN), zůstává otázka rozvoje MHP jako regulátora jejího průběhu nadále vysoce aktuální, což soudobá i historická zkušenost lidstva jednoznačně potvrzuje. Zdůrazněme, že předmětem MHP není úprava legality aktu použití ozbrojené síly mezi státy či ozbrojenými skupinami. MHP je na tomto *právu na použití síly* odvětvím zcela nezávislým – skutečnost, zda daný ozbrojený konflikt je sám o sobě legální, či nikoli, kdo je v něm agresorem a kdo napadeným, je zcela nezávislá na tom, zda je nebo není veden v souladu s normami MHP. Tedy pravidla MHP se vztahují naprosto shodně jak na války legální, tak konflikty zahájené v rozporu např. s Chartou OSN, tato pravidla stejnou měrou regulují chování obou stran konfliktu, agresora i napadeného. Tato skutečnost bývá mnohdy z politických důvodů zastírána.

Nezávislost MHP a práva na použití síly je zcela principiální pro naplnění účelu MHP, kterým jsou pouze humanitární aspekty daného ozbrojeného konfliktu.

Klíčovými pojmy této problematiky jsou *mezinárodní humanitární právo, ozbrojený konflikt, válka, strana ozbrojeného konfliktu, civilní osoba, civilní objekt, ozbrojené síly, vojenské objekty, raněný, nemocný, trosečník, zdravotník, zdravotnické jednotky, Červený kříž, Červený půlměsíc, válečný zločin*.

MHP má za sebou poměrně dlouhou historii. Počátek jeho soudobé podoby a systematický rozvoj se však datují až od poloviny 19. století a jsou těsně spjaty se vznikem a činností Červeného kříže.

2. 2 Mezinárodní humanitární právo a Červený kříž

Z iniciativy Švýcara *Henri Dunanta* se vyslovilo mezinárodní společenství na mezinárodní konferenci v Ženevě roku 1863 pro ustavení specifické organizace, nazvané později

² Přehled lidských práv chráněných MHP naleznete např. v JUKL, Marek. *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly*, kapitola I. Základní záruky; podrobněji viz HAUG, H. et al. *Humanity for all*, kapitola VII.

*Mezinárodní Červený kříž*³, které státy svěřily významné úkoly při ochraně obětí válek i přírodních katastrof a která je partnerem úřadů na poli sociálním, zdravotním a humanitárním. Rok nato pak byla právě na návrh Červeného kříže přijata první ze Ženevských úmluv, které jsou dnes hlavním pramenem MHP.

Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce (Hnutí ČK&ČP) je asociací tří složek – *Mezinárodního výboru Červeného kříže, národních společností* a jejich *mezinárodní federace*.

- **Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK)** sídlí v Ženevě a jeho hlavní úkoly jsou pomoc obětem ozbrojených konfliktů a vnitrostátních násilností, pátrací služba po pohřešovaných při válkách či přírodních katastrofách a předávání osobních zpráv rodinám, dohled nad dodržováním MHP⁴ a pomoc státům při jeho naplňování, péče o rozvoj MHP, šíření MHP a výkon řídicí role v rámci Hnutí ČK&ČP při poskytování pomoci na územích zasažených ozbrojenými konflikty. Dále působí jako nezávislý zprostředkovatel v humanitárních otázkách mezi stranami konfliktů. Je nezávislou a přísně neutrální organizací řízenou kolegiem švýcarských občanů, které je doplňováno výhradně kooptacemi. Ve světě udržuje síť svých delegací (v asi 80 státech světa). Má status pozorovatele v OSN.
- **Národní společnosti Červeného kříže, Červeného půlměsíce a Davidovy hvězdy**⁵ jsou národními buňkami Hnutí ČK&ČP. Tato sdružení občanů působí ve 188 státech světa. Musí být uznány příslušnou vládou (zákonem) a Mezinárodním výborem ČK. Poskytují sociální, zdravotní a humanitární služby obyvatelstvu, realizují zdravotní výchovu a výchovu k poskytování první pomoci, propagují bezplatné dárkovství krve, poskytují pomoc v případech katastrof a ozbrojených konfliktů, pečují o raněné a uprchlíky. Provozují národní pobočky Pátrací služby ČK, šíří znalost MHP a napomáhají vládám při naplňování závazků MHP. V současné době mají více než 80 milionů členů a dobrovolníků a 300 tisíc zaměstnanců.
- **Mezinárodní federace společností ČK&ČP (MF ČK&ČP)** je sdružením národních společností, sídlícím v Ženevě. Zatímco MVČK plní specifické úkoly v souvislosti s válkami a vnitrostátními násilnostmi, zaměřuje se MF ČK&ČP na dobu mírovou. Podporuje činnost národních společností. Vykonává řídicí roli v rámci Hnutí ČK&ČP při poskytování pomoci do oblastí zasažených katastrofami, hladomory, epidemiemi apod. mimo území ozbrojených konfliktů (působí *komplementárně* k MVČK). Udržuje stálou síť delegací ve světě. Má status pozorovatele v OSN.

Nejvyšším orgánem Hnutí ČK&ČP jsou *Mezinárodní konference ČK&ČP*. Jejich účastníky jsou státy – smluvní strany Ženevských úmluv, Mezinárodní výbor ČK, národní společnosti ČK (ČP, D. hvězdy) a Mezinárodní federace ČK&ČP. **Mandát Hnutí ČK&ČP** a jeho jednotlivých složek vyplývá především ze *Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů*, *Statutu Mezinárodního hnutí ČK&ČP*⁶ schvalovaného Mezinárodními konferencemi a rezolucí těchto konferencí; na národní úrovni rovněž ze zákonů dané země⁷. Základními principy činnosti ČK&ČP jsou **Humanita, Nestrannost, Neutralita, Nezávislost, Dobrovolnost, Jednota a Světovost**.

³ Souběžným a dnes preferovaným názvem je od roku 1986 *Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce*.

⁴ Velmi významné jsou právě návštěvy osob zbavených svobody v souvislosti s konflikty a vnitrostátními násilnostmi a sledování způsobu zacházení s nimi

⁵ Asi 80 % národních společností nese název Červeného kříže; Společnost Davidovy hvězdy působí v Izraeli.

⁶ Elektronicky dostupný např. na <http://www.cervenyriz.eu/cz/hnuti/Statutes-EN.pdf>.

⁷ V ČR viz např. zákon č. 126/1992 Sb., *o ochraně znaku a názvu Červeného kříže a o Československém Červeném kříži* (viz <http://www.cervenyriz.eu/cz/kdojsme/zakonock.pdf>).

2. 3 Základní prameny a principy mezinárodního humanitárního práva

Základním pramenem smluvního MHP je dnes čtveřice *Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů* z 12. 8. 1949⁸, doplněná třemi dodatkovými protokoly⁹. **Univerzální povahu MHP** ilustruje fakt, že smluvními stranami Ženevských úmluv (jako zatím jediných mezinárodních smluv vůbec) jsou všechny suverénní státy světa (tj. více než Charty OSN). Kromě těchto smluv existují téměř dvě desítky dalších smluv MHP, které konkretizují některá obecná ustanovení Ženevských úmluv nebo je dále rozvíjejí. Jedná se např. o smlouvy o ochraně kulturních statků či životního prostředí za války, ale především o smlouvy zakazující některé konkrétní zbraně nebo jejich použití (jde např. o biologické a chemické zbraně, o omezení či zákaz některých konvenčních zbraní, které mohou mít nerozlišující účinek nebo působit nadměrné utrpení – např. zákaz protipěchotních min a omezení týkající se min obecně, kazetové munice, zbraní produkujících střepiny nezjistitelných RTG či laserových oslepujících zbraní). I tyto smlouvy mají vysoký počet účastníků, nikoli však takový jako Ženevské úmluvy a jejich dodatkové protokoly. Ustanovení těchto smluv nejsou závazná jen pro státy – smluvní strany, ale i pro povstalecké skupiny působící na jejich území.

V ozbrojeném konfliktu se mohou střetávat jak státy mezi sebou, tak státy s jinými organizovanými ozbrojenými skupinami či jen takové organizované ozbrojené skupiny mezi sebou¹⁰. I přes tuto rozdílnou povahu ozbrojených konfliktů existují **pravidla závazná v každém čase a místě**, zavazující všechny strany ozbrojeného konfliktu, bez ohledu na povahu konfliktu. Jádrem tohoto obsáhlého systému pravidel představují následující principy:

1. Bojová činnost smí být vedena **pouze proti ozbrojeným silám a vojenským objektům**.
Zapojí-li se civilista přímo do bojové činnosti, není chráněn. Je-li civilní objekt (škola) využit k vojenským účelům, stává se objektem vojenským.
2. Výběr způsobů a prostředků vedení boje **není neomezený** – zejména musí zaručit omezení útoku jen na vojenské cíle a předcházet nadbytečným útrapám.
Jde o zákaz tzv. nerozlišujícího útoku, kdy by spolu s vojenskými cíli byli zasahováni i civilisté a civilní objekty.
3. Útok na vzdávajícího se nebo raněného protivníka **je zakázán**.
Tato osoba se však již nesmí účastnit boje.
4. Ranění i nemocní (vojenští i civilní) mají právo na **veškerou zdravotní péči** odpovídající jejich zdravotnímu stavu. Zdravotnická zařízení a personál¹¹ musí být **respektována a chráněna** – ochranným znakem je **červený kříž** či **červený půlměsíc** na bílém poli, pro smluvní strany III. dodatkového protokolu též **červený krystal**.

⁸ (I) ŽÚ o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, (II) ŽÚ o zlepšení osudu raněných, nemocných a trusečnicků ozbrojených sil na moři, (III) ŽÚ o zacházení s válečnými zajatci, (IV) ŽÚ o ochraně civilních osob za války.

⁹ (I) Dodatkový protokol k ŽÚ z 12. 8. 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů z 8. 6. 1977, (II) Dodatkový protokol k ŽÚ z 12. 8. 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní ráz z 8. 6. 1977, (III) Dodatkový protokol k ŽÚ z 12. 8. 1949 o přijetí dalšího rozeznávacího znaku z 8. 12. 2005.

¹⁰ *Mezinárodními konflikty* (dnes) rozumíme jednak válku mezi státy, ale rovněž boj proti cizí okupaci či národněosvobozenecký boj proti koloniálnímu nebo rasistickému režimu. Ostatní konflikty odehrávající se na území jednoho státu označujeme jako *vnitrostátní* (též *vnitřní, nemezinárodní*).

¹¹ Součástí zdravotnického personálu může být i personál duchovní.

červený kříž

červený půlměsíc

červený krystal

Zdravotníkům nesmí být v práci bezdůvodně bráněno. Nemocným musí být aktivně umožněn přístup ke zdravotní péči, ošetření musí být bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování. Znak Červeného kříže/půlměsíce/krystalu nesmí být nikdy použity pro jiné účely. Chráněny jsou i v době míru.¹²

5. Zajetí bojovníci a internovaní civilisté musí být **respektováni a chráněni** proti každému násilí, mají právo na zaopatření, zdravotní péči, výměnu informací a příjem pomocných zásilek.
Týká se všech bojovníků, bez ohledu na to, zda mají status válečného zajatce, nebo ne.
6. Každý má **právo na spravedlivý soudní proces**. Princip kolektivní viny je nepřipustný.
7. Nikdo nesmí být podroben krutému či ponižujícímu zacházení či trestání.
Zde je obsažen i zákaz mučení.
8. Na obsazeném území je obsaditel **povinen zajistit** veřejný pořádek, zdravotní péči, zásobování obyvatelstva a provoz výchovných zařízení.

V případě vážného porušení MHP (válečný zločin) nastupuje povinnost každého státu pachatele nebo toho, kdo ke spáchání deliktu dal příkaz, postavit před soud, a to bez ohledu na jeho státní příslušnost. Válečné zločiny jsou nepromlčitelné. Pro dokonalejší stíhání těchto činů v případech, kdy stíhání na národní úrovni není úspěšné, ustavilo mezinárodní společenství různé orgány, naposledy stálý *Mezinárodní trestní soud* v Haagu¹³.

2. 4 Šíření mezinárodního humanitárního práva

V každém právním odvětví platí, že největším nepřítelem dodržování práva je neznalost, neboť jedině ten, kdo zná své povinnosti, je může aktivně zachovávat, a jedině ten, kdo zná svá práva, může se jich domáhat. V MHP to platí dvojnásob – neznalost zde může mít fatální následky. Také proto je jednou z jeho zásad *povinnost* všech států již v době míru seznámit obyvatelstvo se základními zásadami MHP. Týká se to zvláště vybraných profesních skupin (zejm. ozbrojené sbory, zdravotníci) i zahrnutí poučení o MHP do vzdělávání. Česká republika tento svůj závazek před mezinárodním společenstvím opakovaně potvrdila, naposledy na 31. Mezinárodní konferenci ČK&ČP v listopadu 2011.

¹² Viz § 1 zákona č. 126/1992 Sb., o ochraně znaku a názvu ČK a o ČSČK, a § 415 zákona č. 40/2009 Sb. (trestní zákoník); elektronicky viz např. http://www.cervenkykruz.eu/cz/znak_ck.aspx.

¹³ Ustaven na základě mezinárodní smlouvy z roku 1998, stíhat může zločiny spáchané po 1. 7. 2002; v současnosti má jeho Statut asi 120 smluvních stran vč. ČR; v roce 2011 byl český soudce Robert Fremr zvolen jeho stálým soudcem.

3. Místo mezinárodního humanitárního práva ve výuce středních škol

3. 1 Mezinárodní humanitární právo a rámcové vzdělávací programy

Základní principy mezinárodního humanitárního práva jako závazků chránících lidské hodnoty a práva se prolínají s rámcovými vzdělávacími programy na několika úrovních (klíčové kompetence, vzdělávací obsah a průřezová témata). V RVP G lze vidět souvislost především se vzdělávací oblastí *Člověk a společnost* (vzdělávací obor *Občanský a společenskovědní základ*, tematický celek *Občan ve státě, Mezinárodní vztahy a globální svět*, vzdělávací obor *Dějepis*, tematický celek *Moderní doba II – Soudobé dějiny*¹⁴), s průřezovým tématem *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* (především tematický okruh *Humanitární pomoc a mezinárodní rozvojová spolupráce*) a s kompetencí *občanskou*. Opomíjen by neměl být ani mezioborový přesah ke *Geografii*. V RVP SOV lze vidět souvislost se *Společenskovědním vzděláváním* (tematický celek *Soudobý svět, Člověk jako občan, Člověk a právo*, resp. *Soudobý svět* a *Člověk v lidském společenství*), s průřezovým tématem *Občan v demokratické společnosti* a s *Občanskými kompetencemi a kulturním povědomím*.

Tento vzdělávací obsah představuje žákům základní lidská práva, včetně možností, jak je lze prosazovat a chránit. Osvojování si základních humanitárních principů lze proto považovat za neopominutelnou součást tohoto vzdělávacího procesu. Vede k promýšlení souvislostí mezi právy, povinnostmi a zodpovědností a rozvíjí schopnost rozpoznávat protiprávní jednání. Také umožňuje pochopit strukturu a funkci mezinárodních organizací i jejich činnosti v oblasti humanitární a v oblasti dodržování lidských práv. Mezinárodní humanitární právo posiluje respekt k základním principům demokracie, připravuje žáky na odpovědný občanský život a vede je k zaujímání konstruktivních postojů k problematice míru a lidských práv v konkrétních životních situacích. Součástí vzdělávání v oblasti mezinárodního humanitárního práva je také porozumění a posuzování minulých i současných konfliktů ve světě i způsobu, jakým probíhaly a probíhají. Osvojení si základních principů mezinárodního humanitárního práva posiluje mezinárodní porozumění i prosazování humanismu jako tradiční evropské hodnoty. Orientuje se také na přijímání druhých jako jedinců se stejnými právy, která je nutná respektovat za všech okolností, tedy i v situacích ozbrojených konfliktů či vnitřních násilností.

3. 2 Začleňování mezinárodního humanitárního práva do výuky

Pro začleňování problematiky mezinárodního humanitárního práva do výuky na středních školách doporučujeme následující postup:

1. porozumět rámci, obsahu i významu mezinárodního humanitárního práva
2. hledat možnosti zařazení mezinárodního humanitárního práva do výuky
3. stanovit si dílčí vzdělávací cíl vztahující se k mezinárodnímu humanitárnímu právu
4. připravit a realizovat konkrétní výukovou aktivitu
5. provést pedagogickou reflexi výuky.

¹⁴ Doporučujeme věnovat pozornost [Doporučení MŠMT k výuce dějin 20. století](#) (MŠMT, 2009).

Oblast mezinárodního humanitárního práva je značně spletitá a učitel si tak právem může klást otázku, co by měl žák střední školy vlastně zvládnout. Proto jsou pro výuku mezinárodního humanitárního práva navrženy tyto konkretizované očekávané výstupy:

- **žák objasní, koho a v jakých situacích mezinárodní humanitární právo chrání**
- **žák na příkladech vyloží některé principy mezinárodního humanitárního práva**
- **žák vysvětlí, kdo a jak zajišťuje dodržování mezinárodního humanitárního práva**
- **žák diskutuje o situacích, ve kterých lze mezinárodní humanitární právo použít.**

Podstatné je zaměřovat se nejen na dosahování cílů vzdělávacích (kognitivních), které lze vidět v rovině znalostí, porozumění, aplikace, analýzy, syntézy a hodnotícího posouzení. Žádoucí je také pracovat s cíli postojovými (afektivními), jejichž naplňování začíná u přijímání (vnímavosti) a pokračuje přes reagování a oceňování hodnot až k integraci a internalizaci hodnot. Výuka mezinárodního humanitárního práva by měla také zohledňovat obecnější etický rozměr vzdělávání.

3. 3 Doporučené metody a formy práce

Mezinárodní humanitární právo je složitou problematikou, která představuje právní ustanovení pro ozbrojené konflikty, civilisty, raněné, uprchlíky, válečné zločince apod. Pro žáky středních škol může být vnímání a pochopení rozmanitých konfliktů i mezinárodní legislativy velmi obtížné. Nezbytným procesem proto bude **zjednodušování tématu** a jeho **přibližování životnímu kontextu žáků**. Dále je nutné volit takové výukové metody, jež mohou mezinárodní humanitární právo žákům skutečně zprostředkovat. Doporučujeme preferovat **aktivizující metody**, případně **metody rozvíjející čtenářské dovednosti**¹⁵, které přináší program Čtením a psaním ke kritickému myšlení¹⁶. Obecně lze uplatňovat široké spektrum výukových metod: metody slovní (monologické, dialogické, písemné, práce s textem), metody samostatné práce žáků, metody diskuzní (diskuze, řízené debaty) i metody audiovizuální nebo situační.

Pro výuku mezinárodního humanitárního práva lze doporučit **řízenou debatu**¹⁷, kdy je vytknuta základní teze (např. *Princip kolektivní viny je nepřipustný* či *Všichni ranění musí být ošetřeni bez rozdílu*), již jedna skupina žáků obhajuje a druhá vyvrací¹⁸. Úspěšná debata předpokládá předchozí školní nebo domácí přípravu žáků. Cílem debaty je přesvědčit publikum o svém stanovisku. Názory skupin prezentují jednotliví mluvčí, kteří se ve svých promluvách střídají. Po představení obou stanovisek na sebe týmy reagují a vzájemně si kladou otázky. Žáci tak rozvíjejí své komunikační dovednosti, učí se argumentaci, ale ujasňují si svůj postoj k tématu. Řízené debatování také podporuje práci s informačními zdroji a informačními technologiemi a přispívá k rozvoji logického myšlení. Učitel debatu řídí, moderuje, podporuje, dohlíží na dodržování pravidel a aktivizuje pasivnější žáky. Pro debatu je klíčové i vhodné uspořádání učebny, aby komunikace mohla probíhat tváří v tvář. Debata by neměla skončit pouze u argumentů a přesvědčení publika, ale měla by následovat i fáze reflexe (jak se žákům debatovalo, co je překvapilo, co ovlivnilo jejich názory, co nového se dozvěděli). Před debatou nebo po ní je možné zjistit postoje žáků k nějaké tezi pomocí

¹⁵ Viz výuková aktivita *Musí to tak být?* na straně 13–15.

¹⁶ Viz www.kritickemysleni.cz.

¹⁷ Více informací na www.debatovani.cz nebo www.napricosnovami.debatovani.cz. Ukázkou pravidel debaty naleznete např. na <http://napricosnovami.debatovani.cz/Services/AttachmentHandler.ashx?id=36&type=1>.

¹⁸ Viz výuková aktivita *Jsmo opravdu lidmi?* na straně 16–20.

škálování¹⁹. Posuzovací škála může znázorňovat názory od *souhlasím* (bod A) až po *nesouhlasím* (bod B). Žáci se na pomyslné úsečce AB postaví do toho místa, které vyjadřuje jejich míru souhlasu či nesouhlasu s danou tezí. Prostorové vyjádření stanoviska může být užitečné také pro porovnání postojů mezi spolužáky.

Pro práci se složitějšími materiály lze doporučit **metodu I.N.S.E.R.T.**²⁰, která slouží pro vyhodnocování informací v textu, jenž je žákům předložen. Výchozím textem může být například kapitola z publikace *Mezinárodní humanitární právo. Odpovědi na Vaše otázky*, nebo může jít o vybrané články ze *Ženevských úmluv* nebo může být využit článek z médií. Metoda I.N.S.E.R.T. vede žáky k pozornému čtení, které po straně textu doprovází značkami:

- ✓ informace v textu potvrzuje, co vím
- informace je v rozporu s tím, co vím (případně tato část odporuje jiné části textu)
- + nová a důvěryhodná informace
- ? této informaci nerozumím

Po samostatné četbě mohou žáci vytvořit dvojice, kdy postupně znovu procházejí text, věnují se označeným místům a vzájemně si je vysvětlují. Žáky pak lze sloučit do čtveřic a postup opakovat nebo lze o označených informacích diskutovat s celou třídou. Metoda I.N.S.E.R.T. pomáhá žákům v tom, aby si uvědomili, co z textu již znají a na co lze navázat. Při porovnávání označených míst je zase podstatné to, že žáci mohou sledovat, jak se liší porozumění textu člověk od člověka. Navíc používání značek udržuje žákovu pozornost a pomáhá zvládnout i delší a náročnější texty. Další možností, jak pracovat s textem, nabízí **skládankové čtení**. Metoda je vhodná pro společné čtení textu. Výchozí text je rozdělen například na tři části. Ve třídě je utvořeno několik skupinek žáků, každá ale pracuje jen s jednou částí textu. Úkolem žáků je odhadnout, případně napsat, co je v dalších pasážích, čím by jejich text měl být doplněn. Skupinky pak porovnávají své domněnky, obhajují nově vzniklé pasáže a hledají vnitřní souvislosti původního textu.

Ve výuce mezinárodního humanitárního práva může být uplatňována také **metoda volného psaní**²¹. Může jít o reakci na přečtený příběh, zhlédnutý film, fotografii²² nebo některý ze základních principů. Další možností je například písemné **dokončování neúplných výpovědí** (*Mezinárodní humanitární právo...*, *Civilisté a zdravotnický personál...*, *Je zakázáno...*, *Nikdo nesmí být...*, *Symbol červeného kříže a červeného půlměsíce...*). Cílem této aktivity není ověřovat znalosti žáků, ale vést žáky k přemýšlení a aktivizovat jejich mysl. Vytvořené texty je možné společně analyzovat a výroky se pak mohou například stát východiskem společné diskuze.

Své místo ve výuce mohou nalézt i metody praktické, konkrétně **grafické nebo výtvarné činnosti**, které mohou postihovat několik vyučovacích předmětů. Před žáky může být například předložen úkol, aby navrhli leták pro mezinárodní humanitární právo nebo aby ztvárnili principy mezinárodního humanitárního práva formou komiksu. Pro **audiovizuální metody** mohou být vhodným východiskem krátké animované nebo dokumentární filmy, které připravil Červený kříž. Videá mohou být využita v motivační i expoziční části výuky. Filmy [Helpman](#), [Příběh jedné myšlenky](#), [The Fundamental Principles](#), [Kde nyní jsou](#) a [V srdci akce](#) naleznete na Metodickém portálu www.rvp.cz.

¹⁹ Viz výuková aktivita *J sme opravdu lidmi?* na straně 16–20.

²⁰ Více informací [Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka](#) (ČŠI, 2010) a [Kritické myšlení](#).

²¹ Viz výuková aktivita *Musí to tak být?* na straně 13–15.

²² Viz výuková aktivita *J sme opravdu lidmi?* na straně 16–20.

Pro výuku mezinárodního humanitárního práva mohou být také využitelné **metody simulační a situační**²³. Ty jsou založeny na řešení problému, který vychází ze skutečnosti (např. konflikt nebo náročná životní situace). Tím je umožněno žákům situaci prožít. Problémovou situací může být například *sjednávání rodin, které byly rozděleny při konfliktech a válkách*. Žákům může být položena otázka, *jak lze obnovovat a udržovat rodinné vztahy a kontakty v podmínkách ozbrojených konfliktů*. Ti pak využívají svých vědomostí a dovedností, pracují s informačními zdroji, ale zohledňují také své zkušenosti, názory a postoje. Společně diskutují o možných řešeních, hledají jejich výhody a nevýhody a rozhodují se, které je za daných podmínek nejlepší. Učí se tak rozhodovacím mechanismům, které lze uplatnit v reálném životě. Přínosem je ale také vzájemná spolupráce a posilování komunikačních dovedností.

Široké uplatnění ve výuce mezinárodního humanitárního práva mohou mít i **besedy s hosty** z řad odborníků nebo přímých účastníků humanitárních akcí.

Pokud se na výuku mezinárodního humanitárního práva podíváme z pohledu **organizačních forem výuky**, doporučit lze mimo tradiční formy zejména kooperativní výuku²⁴ a výuku prostřednictvím projektů. V rámci **projektové výuky** žáci mohou být vedeni k tomu, aby společně připravili nějaký produkt (např. leták, reklamu, koláž, film, divadlo), který se vztahuje k mezinárodnímu humanitárnímu právu. Z **kooperativních forem práce** lze uplatnit například **skládankové učení**²⁵. Žáci nejprve pracují v domovských skupinách. Pro vyřešení úkolu ale nemají všechny potřebné informace, a proto jdou do expertní skupiny (v té je vždy po jednom zástupci z každé domovské skupiny). V expertní skupině pracují žáci do hloubky na dílčím úkolu. Po jeho dokončení se všichni vrací do svých domovských skupin a pokračují ve společné práci s využitím poznatků, které získali v expertních skupinách.

4. Závěrečné ustanovení

Metodické doporučení pro výuku mezinárodního práva humanitárního v oborech středního vzdělání bude zveřejněno na internetových stránkách MŠMT www.msmt.cz a na Metodickém portálu www.rvp.cz.

Toto doporučení nabývá účinnosti dne 3. září 2012.

²³ Viz výuková aktivita *Amarovo rozhodnutí* (str. 11) nebo *Bunal a Sorálie* (str. 11–13).

²⁴ Více informací například v [minimetodice Skupinová práce](#).

²⁵ Více informací např. [Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka](#) (ČŠI, 2010).

PŘÍLOHA

Ve formě přílohy jsou k metodickému doporučení připojeny 4 výukové aktivity, které mohou být inspirací při realizaci mezinárodního humanitárního práva na středních školách. V závěru je pak přehled klíčových materiálů včetně anotací a seznam použitých informačních zdrojů.

1. Výukové aktivity

1. 1 Amarovo rozhodnutí²⁶

Ve státě probíhají prudké boje mezi ozbrojenými skupinami Beta a Gama. Amar, vůdce jednoho místního oddílu gamských jednotek, se náhle střetne tváří tvář s betským vojákem. Následuje boj muž proti muži, v němž se oba protivníci vzájemně zraní.

Amar, který před konfliktem absolvoval kurz první pomoci pořádaný gamskou národní společností Červeného kříže, si sám ošetří rány. Když zjistí, že protivník je v důsledku utrpených zranění vyřazen z boje, ošetří rány také jemu a dopraví ho na základnu svého oddílu.

Téměř všichni gamští bojovníci Amarovo rozhodnutí kritizují a tvrdí, že měl nepřítele ponechat osudu. Chtějí, aby byl voják okamžitě popraven, protože právě tak údajně postupuje druhá bojující strana. Pokud bude nepřítel ponechán naživu, měl by být alespoň přinucen k tomu, aby odstraňoval miny položené jeho oddílem.

Jak by se měl Amar rozhodnout, má-li dodržet mezinárodní humanitární právo?

Modelová odpověď

Vůdce musí ušetřit život zajatce, musí se o něj postarat a chránit ho před aktem pomsty (i ze strany svých vlastních vojáků). Nesmí ho nutit vykonávat nebezpečnou nebo ponižující práci, a jakmile je to možné, měl by ho přemístit na bezpečné místo a tam ho odevzdat svým nadřízeným. Pokud není schopen těmto požadavkům vyhovět, je povinen zajatce propustit, neohrozí-li tím ovšem zajatcův život. Viz společný čl. 3 Ženevských úmluv a čl. 4, 5 a 7 Dodatkového protokolu II.

1. 2 Bunal a Sorálie²⁷

Mezi státy Bunal a Sorálie probíhá mezinárodní ozbrojený konflikt. V jeho rámci upadli do zajetí Bunalanů následující osoby:

a) Sossi, člen soralijských ozbrojených sil. V době zajetí se neúčastnil bojů, ani nepřipravoval žádnou akci a měl na sobě civilní oblečení. Bylo prokázáno, že se několik dní před svým zajetím do bojů zapojil: neměl při tom na sobě uniformu a nenosil otevřeně zbraň.

b) Assani, zemědělec žijící v jižní části Sorálie okupované Bunalanými. Po obsazení území se Assani ukryl v lese – měl při sobě vlastní legálně nabytou pistoli a s ní

²⁶ Převzato z Diseminačního manuálu (Praha : ČČK, 2001).

²⁷ Převzato z Diseminačního manuálu (Praha : ČČK, 2001).

přepadl bunalské vojáky, kteří ho následně zneškodnili a zajali. Při přípravě i provedení útoku nosil Assani zbraň otevřeně.

c) Černý Jack, soralijský generál, který se podílel na vyvolání konfliktu mezi Bunalem a Sorálií. Během jednoho útoku vydal rozkaz, aby byli všichni bunalscí vojáci – včetně těch, kteří se vzdávají – bez milosti zabiti.

d) Passionaria, občan neutrálního státu. Z čirého idealismu se během konfliktu dobrovolně připojil k „mezinárodním brigádám“ Sorálie, které nejsou součástí ozbrojených sil Sorálie, ale přímo se účastní boje a jejich příslušníci nosí uniformy.

e) Bernie, člen „protimilitaristické brigády“, která byla vytvořena v jižní části Sorálie okupované Bunalem. Příslušníci brigády se zaměřují na zabíjení bunalských vojáků a nešetří ani ty, kteří jsou ranění nebo se chtějí vzdát. Sám Bernie nikdy nezabil nikoho, kdo by se přímo neúčastnil boje, a vždy nosil zbraň otevřeně.

f) Ablador, muž zatčený za nejasných okolností v neidentifikovatelné uniformě. Odmítá o sobě podat jakékoli informace. Vše nasvědčuje tomu, že Ablador nespáchal žádný akt nepřátelství.

g) Speedy, člen soralijské armády. V civilním oblečení a s ukrytou zbraní pronikl do týlu bunalské armády, kde připravil a vykonal útok, v jehož průběhu nosil zbraň otevřeně.

1. Jaký je status uvedených osob? Mohou být potrestány za jednání, jehož se v průběhu ozbrojeného konfliktu dopustily? Jaké právní normy se na jejich případy aplikují?

2. Jaké by bylo postavení Sossiho, Assaniho, Passionarij, Bernieho a Speedyho za předpokladu, že by Bunal a Sorálie nebyly dva státy, ale frakce bojující ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu?

3. Jaké by v takovém případě vnitrostátního ozbrojeného konfliktu bylo postavení Alixe (vládní voják, který v boji proti příslušníkům povstaleckých skupin vždy respektoval zákony a obyčeje války), pokud by upadl do rukou skupiny Bunal?

Modelové odpovědi

Otázka č. 1

a) Sossi – válečný zajatec dle čl. 4 odst. A1 Ženevské úmluvy III a čl. 44 odst. 5 Dodatkového protokolu I.

b) Assani – civilista dle čl. 4 Ženevské úmluvy IV. V případě pochybností by mu měl být přiznán status válečného zajatce, ale musel by splnit podmínky dle čl. 4 odst. A2 Ženevské úmluvy III a čl. 43 odst. 1 Dodatkového protokolu I. Jakožto civilista se dopustil nepřátelské akce (čl. 5 odst. 2 Ženevské úmluvy IV), může být proto souzen.

c) Černý Jack – válečný zajatec dle čl. 4 odst. A1 Ženevské úmluvy III. Může být stíhán za válečný zločin, ale má právo na spravedlivý proces (čl. 105 Ženevské úmluvy III).

d) Passionaria – válečný zajatec. Jedná se o dobrovolníka ve smyslu čl. 4 odst. A2 Ženevské úmluvy III, a ne o žoldnéře dle čl. 47 Dodatkového protokolu I.

e) Bernie – pravděpodobně válečný zajatec dle čl. 4 odst. A2 Ženevské úmluvy III, protože skupina, k níž patří, má systém vnitřní disciplíny (čl. 43 odst. 1 Dodatkového protokolu I). V případě pochybností musí rozhodnout soud (čl. 5 Ženevské úmluvy III).

f) Ablador – civilista dle čl. 4 Ženevské úmluvy IV.

g) Speedy – válečný zajatec dle čl. 4 odst. A1 Ženevské úmluvy III a čl. 44 odst. 5 Dodatkového protokolu I).

Otázka č. 2

Ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu se nepoužívají pojmy „válečný zajatec“ a „okupace“. Nejčastěji se mluví o „bojovnících zajatých povstalci“ nebo „osobách zbavených svobody“.

Otázka č. 3

Alix je chráněn společným čl. 3 Ženevských úmluv, který ozbrojené skupiny působící na území Sorálie musí dodržovat. Dále by byl chráněn Dodatkovým protokolem II, pokud se tento aplikuje. Skutečnost, že respektoval zákony a obyčeje války, nepřináší Alixovi v oblasti mezinárodního humanitárního práva žádné zvláštní výhody, v případě jejich porušení by se však vystavil nebezpečí stíhání pro válečný zločin.

1. 3 Musí to tak být?²⁸

Tato aktivita ukazuje, jak lze realizovat výuku zaměřenou na objasnění a pochopení důležitosti některých principů mezinárodního humanitárního práva. V centru pozornosti je princip MHP *Nikdo nesmí být podroben krutému či ponižujícímu zacházení či trestání*.

Lekce je určena především pro žáky od 2. ročníku střední školy, kteří jsou zvyklí pracovat s texty. Aktivitu je možno zařadit do výuky společenských věd, případně zeměpisu, ale také do společenskovedního semináře a obdobných předmětů. Na aktivitu je potřeba cca 45 minut, záleží na tom, zda chce učitel blíže rozebírat konkrétní příklady. Pro žáky je třeba připravit předem nakopírované texty – nejlépe pro každého vlastní, aby s nimi mohli během hodiny pracovat a vpisovat si do nich poznámky.

Po skončení aktivity by si měli žáci uvědomit, že jedním ze základních principů MHP je i zákaz krutého či ponižujícího zacházení či trestání. Žáci zároveň na základě předkládaných textů zjistí, že tento princip byl v nedávné době několikrát porušen. Podstatné je také to, že se žáci zamyslí nad důležitostí tohoto principu.

Realizace

1. **Brainstorming:** Žáci napíší do sešitu vše, *co by se podle jejich názoru mělo ve válce či v ozbrojeném konfliktu v zemi dodržovat*. Cca 2 minuty na práci
2. Následně prodiskutují své příspěvky ve dvojicích. Pak sepíší 5 nejpodstatnějších návrhů.
3. Poté učitel či žáci zapíší některé návrhy v bodech na tabuli.
4. Následuje **práce s ilustračními texty**, které si přečte každý žák sám.

Text 1

10. března 2010 10:55

Spojené státy tajily před britskými tajnými službami, že mučily podezřelé teroristy. Při přednášce ve Sněmovně lordů to v úterý řekla bývalá šéfka britské kontrarozvědky MI5 Eliza Manninghamová-Bullerová, podle níž Britové proti tomu ve Washingtonu protestovali.

Pochyby u ní vzbudil zejména případ Chálida Šajcha Muhammada, který se přiznal, že naplánoval teroristické útoky z 11. září 2001. "Ptala jsem se svých spolupracovníků:

²⁸ Zpracovala Mgr. Iva Dobiášová.

'Proč mluví?' Naše zkušenost s irskými teroristy byla taková, že nikdy nepromluvili," uvedla.

"Američané tvrdili, že když se Šajcha Muhammada zeptali, byl hrdý na to, čeho dosáhl. Teprve když jsem odešla do výslužby, dozvěděla jsem se, že ho více než stošedesátkrát podrobili waterboardingu," uvedla v souvislosti s praxí, při níž je u vyslýchaného vyvolán pocit, že se topí. (...)

Britské tajné služby se samy staly terčem kritiky za to, že údajně věděly o mučení podezřelých v zahraničí. V únoru britský soud nařídil zveřejnění informací, které americká Ústřední zpravodajská služba (CIA) poskytla MI5 a které se týkaly Binyama Mohameda.

Tento Etiopan, který žije v Británii, byl před časem zadržován na americké základně Guantánamo. Nyní se u soudu snaží dokázat, že ho v americkém zajetí mučili a že o tom britské tajné služby věděly.

Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/usa-nam-tajily-muceni-na-guantanamu-rekla-byvala-sefka-britske-mi5-pyo-zahranicni.aspx?c=A100310_105507_zahranicni_btw

Text 2

7. září 2011 16:52

Mezinárodní jednotky v Afghánistánu zastavily předávání zajatců do některých věznic v zemi. Důvodem je podezření, že jsou vězni tvrdě mučeni. S obviněním přišli pracovníci OSN, kteří v Afghánistánu působí.

"Zastavili jsme přepravu zadržovaných osob do některých zařízení z preventivních důvodů," potvrdil mluvčí mezinárodních jednotek ISAF, německý generál Carsten Jacobson.

Na mučení a kruté zacházení se zajatci v některých afghánských věznicích upozorňuje zvláštní zpráva mise OSN v Afghánistánu (UNAMA), která by měla být oficiálně zveřejněna v nejbližších dnech. Vězni podle dostupných informací byli prý například mláceni plastovými tyčemi a stávali se i terčem sexuálního násilí.

Obvinění z týrání vězňů se podle agentury Reuters týká osmi věznic v provinciích Herát na západě země, Chóst a Kapisá na východě a Kunduz a Tachár na severu. Zařízení jsou pod správou afghánské rozvědky NDS nebo afghánské policie.

Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/vojaci-nato-hlidaji-zajatce-sami-v-afghanskych-veznicich-je-pry-muci-114-zpr_nato.aspx?c=A110907_165223_zpr_nato_inc

Text 3

20. srpna 2011 14:37

Povstalci bojující proti režimu diktátora Muammara Kaddáfího se pomalu blíží k hlavnímu městu země – Tripolisu. Podle čerstvých zpráv líté boje zuří na několika místech nedaleko libyjské metropole.

Agentura Reuters nyní zveřejnila i video, které jí předal student medicíny Ahmed Abar. Ten tvrdí, že video ukazuje mučení libyjských povstalců vojáky Muammara Kaddáfího. Na záběrech jsou jasně viditelná zranění na zádech jednoho z mužů v poutech a týrání několika dalších.

Abar řekl, že video získal z telefonu jednoho z libyjských vojáků. Reuters nicméně upozorňuje, že není ověřené, zda jsou záběry autentické.

Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/rebelove-se-v-libyi-tlaci-k-tripolisu-vladni-vojaci-muci-zajatce-pw8-zahranicni.aspx?c=A110820_142707_zahranicni_zep

Po deseti letech od ukončení války v Kosovu vycházejí na světlo hrůzy, jichž se dopustila povstalecká Kosovská osvobozenecká armáda (UÇK). "Nikdy se mi z paměti nevymažou," říká bývalý člen armády, který na vlastní oči viděl, jak vojáci bijí civilisty ocelovými trubkami, řezou nožem či rovnou zabíjejí.

O existenci tajných táborů z dob války na Balkáně se mnoho neví. Jisté však je, že v nich byla vyslýchána, mučena a zabíjena řada kosovských Srbů, Albánců a Romů.

Bývalý člen UÇK se po letech odhodlal promluvit o nelidských praktikách, kterými její příslušníci mučili zajatce v průběhu války o kosovskou nezávislost v zajateckém táboře ve městě Kukës poblíž albánských hranic.

Muž opustil úspěšnou kariéru v zahraničí, aby se připojil k povstalecké armádě a pomohl jí v boji za nezávislost Kosova na Srbsku. Popsal, jak se jeho ideály pomalu rozplývaly v kontaktu s realitou, jakou cítil zlost a opovržení vůči důstojníkům, kteří mučení civilistů tolerovali a dokonce nařizovali.

"Někteří lidé prosili o zastřelení, báli se toho, že je budou mučit a rozsekají je na kousky. Bylo mi zle a modlil jsem se, aby to už skončilo," vzpomíná svědek. "Myslel jsem, že bojujeme za osvobození, ale tohle bylo něco docela jiného."

O odvrácené straně války, která se odehrála před více než deseti lety, na veřejnosti hovořilo doposud jen minimum kosovských Albánců. Měli pro to dobré důvody. Lidé, kteří svědčili, se v Kosovu dočkali v posledních letech mnoha výhrůžek smrti. Podle OSN někteří z nich byli zavražděni.

Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/lide-prosili-o-kulku-popsal-hruzy-taboru-kosovske-armady-valecny-pametnik-1u5-/zahranicni.aspx?c=A090410_165151_zahranicni_zra

Texty převzaty z www.idnes.cz dne 6. dubna 2012.

- Po přečtení článků žáci zkusí napsat, co články spojuje, co je jejich společným tématem.
- Témata jsou zapisována na tabuli. Společně se dojde k závěru, že se jedná kromě jiného o případy z nedávné doby, kdy v době válečného či jiného konfliktu docházelo k mučení či týrání civilistů či zajatců. Učitel položí otázku: *Jak by mohl znít princip mezinárodního humanitárního práva, který v těchto kauzách nebyl dodržen?* Žáci si ho zkusí písemně zformulovat, prodiskutují ho ve dvojici a posléze nahlas před třídou.
- Učitel upřesní odpovědi žáků či sdělí, že jedním z principů MHP je, že *nikdo nesmí být podroben krutému či ponižujícímu zacházení či trestání*. Společně pak projdou jednotlivé případy z textů a analyzují je. Případně lze zmínit další konkrétní případy vztahující se k danému tématu.

V závěrečné fázi výuky je zařazena **metoda volného psaní** na téma *Proč je princip „Nikdo nesmí být podroben krutému či ponižujícímu zacházení či trestání“ důležitý?* Žáci své texty odevzdají na konci hodiny. Vyučující může další hodinu některé části textů přečíst (pokud není jejich autor proti), případně může připsat komentáře do žákovských prací. Následovat by mělo obecné zhodnocení žákovských prací z úst učitele. Pokud jsou ve třídě žáci-cizinci, je vhodné zvážit uvedení některých příkladů s ohledem na případné zkušenosti a vzpomínky.

1. 4 Jsme opravdu lidmi? ²⁹

Výuková aktivita je zaměřena na vyvození, objasnění a pochopení jednoho z principů mezinárodního humanitárního práva, konkrétně *Ranění a nemocní (vojenští i civilní) mají právo na veškerou lékařskou péči odpovídající jejich zdravotnímu stavu. Zdravotnická zařízení a personál musí být respektováni a chráněni – ochranným znakem je červený kříž či červený půlměsíc.*

Cílem aktivity je, aby žáci na příkladech ukázali fungování daného principu a aby objasnili, jak a proč chrání MHP raněné a nemocné. V neposlední řadě mají také vysvětlit, jaké dokumenty a organizace zajišťují dodržování MHP. Lekce je určena pro žáky 1.–4. ročníků SŠ a je vhodná pro zařazení do výuky společenských věd, případně dějepisu. Dle schopností a pohotovosti žáků lze aktivitu zvládnout během 45 minut. K realizaci jsou potřebné pracovní listy se zadanými tvrzeními a sada inspiračních obrázků (viz pracovní listy).

Realizace

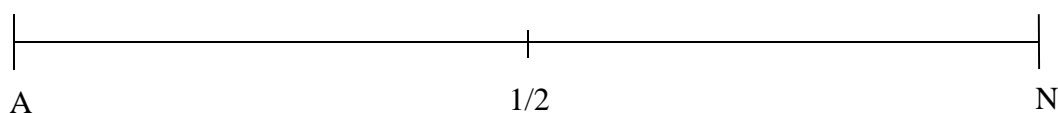
1. **Warming-up aktivita:** Žáci jsou rozděleni do 2 skupin a mají za úkol napsat 3 pravidla, která by měla platit pro zacházení s těmito skupinami lidí: a) s raněnými a nemocnými, b) se zdravotnickým personálem.

Např.: *Zacházení se zraněnými:* 1. Všichni ranění, nemocní a trosečníci z řad vojenských i civilních osob, kteří potřebují lékařskou péči a zdržují se aktivního nepřátelství, mají právo na lidské zacházení a co nejúplnější zdravotní péči. 2. Ranění a nemocní musí být vyhledáni a sebráni, ať patří k jakékoli straně. 3. Raněný či nemocný příslušník ozbrojených sil nesmí být předmětem útoku.

Zacházení se zdravotnickým personálem: 1. Zákaz útoku na zdravotnické jednotky za všech okolností. 2. Zdravotnická jednotka nesmí být umístěna v blízkosti vojenských objektů a nesmí jí být užito jako štítu. 3. Stavby a materiál stálých zdravotnických jednotek v rukou nepřítele musí sloužit původnímu účelu.

2. Mezitím učitel rozdává nakopírované pracovní listy s 10 tvrzeními, ke kterým žáci vyjadřují svůj souhlas nebo nesouhlas. V tomto případě může být využita **metoda škálování**. Žáci zakroužkují buď A (ano) na levé straně úsečky, nebo N (ne) na pravé straně úsečky, nebo jakýkoli pomyslný bod na úsečce AN (kromě zobrazené 1/2), který vyjadřuje míru souhlasu či nesouhlasu s danou tezí.

Tvrzení (kurzivou je vyznačena chyba v tvrzení, v závorce správné řešení):

1. Raněný zajatec může být nepřítelem *beztrestně* zlikvidován. (N)
2. Rozeznávacím signálem pro zdravotnická letadla je přerušované modré světlo. (A)
3. Ranění, nemocní a trosečníci musí být vyhledáni a sebráni, ať patří ke kterékoli straně. (A)

²⁹ Zpracovala Mgr. Lea Bednaříková.

4. U raněných zajatců je možné *bez jejich předchozího souhlasu* odnímat tkáň za účelem transplantace pro jiné, na životě ohrožené zraněné pacienty. (N)
 5. Ranění a nemocní zajatci musí být chráněni před oloupením, *nemusí však být chráněni před zvědavostí a urážkami*. (N)
 6. Každý raněný má právo odmítnout jakýkoli zákrok. (A)
 7. *Je nezadatelným právem* nepřátelské strany zlikvidovat těžce raněné či nemocné zajatce, pokud by péče o ně byla příliš náročná. (N)
 8. Útok na zdravotnické jednotky je za všech okolností zakázán. (A)
 9. Zajatý zdravotnický personál *je povinen* sdělit druhé straně informace o svých ošetřených. (N)
 10. Pokud nepřítel obsadí stavbu stálé zdravotnické jednotky, může ji použít *k jakýmkoli účelům*. (N)
3. Po zpracování úkolu projde učitel se žáky jejich řešení, opraví a vysvětlí případné nedostatky a výsledky konfrontuje se zadanými 3 pravidly. Zpětnou vazbou je pak ověření správnosti pravidel, která žáci napsali bez předchozího rozboru a vysvětlení.
4. Následují otázky učitele:
- Existuje dokument, který stanoví pravidla chování v ozbrojeném konfliktu?
Znáte organizaci, která zabezpečuje dodržování těchto pravidel?
Jaké jsou její rozeznávací znaky?*

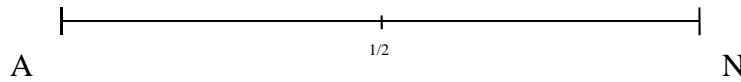

5. Na základě předchozích bodů žáci odvodí daný princip MHP a jeden z nich ho zapíše na tabuli.
6. Žákům je předloženo další tvrzení: *Každá strana pomáhá nejprve svým zraněným, pak teprve raněným na straně nepřítele*. Žáci se rozdělí do 2 skupin, jedna skupina obhajuje dané tvrzení, druhá ho vyvrací. Učitel debatu podporuje a usměrňuje, jako příklad blízký zkušenosti z běžného života může uvést paralelu s autonehodou – pomáháme nejprve těžce zraněnému bez ohledu na to, kdo nehodu zavinil. Metodou **řízené debaty** dochází k tříbení názorů a konečnému vyvození závěru, ke kterému argumentace spěje, a to, že *princip lidskosti je nadřazen ostatním zájmům*.
7. V závěrečné fázi výuky žáci vytvoří 4–5 skupin. Každá skupina dostane jeden obrázek vztahující se k bojům nebo válečné situaci a k němu společně **napíše krátký příběh**, který ověří pochopení probraného principu MHP. V případě nedostatku času lze dokončení příběhu zadat jako domácí úkol. Příběhy je možné přečíst na začátku další hodiny jako připomenutí a zopakování jednoho z důležitých principů MHP.

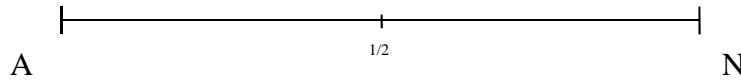
Zatímco ve 4. ročníku měli žáci už jistý přehled o problematice lidských práv a řešení zadaných problémů tomu odpovídalo, v nižších ročnících převažovalo emocionální hodnocení modelových situací, které většinou ostře kontrastovalo se stávajícími pravidly MHP (např. *svě raněné ošetřit, ostatní postřílet*). V průběhu hodiny a po vysvětlení různých souvislostí se postupně začal měnit úhel pohledu žáků na danou problematiku, zejména po srovnání s postupem pomoci při autonehodě. Krátké příběhy inspirované obrázky z bojiště již obsahují velkou míru soucitu a pochopení pravidel lidskosti, jejichž dodržování některým žákům zpočátku připadalo nebezpečné.

Pracovní list: Tvrzení

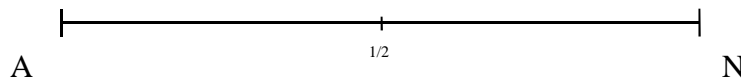
1. Raněný zajatec může být nepřítelem beztrestně zlikvidován.

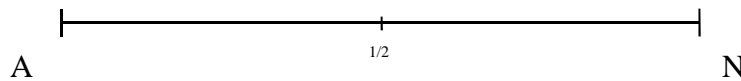
2. Rozeznávacím signálem pro zdravotnická letadla je přerušované modré světlo.

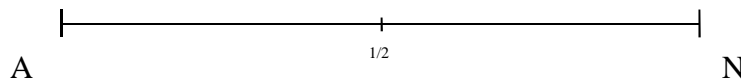
3. Ranění, nemocní a trosečníci musí být vyhledáni a sebráni, ať patří ke kterékoli straně.

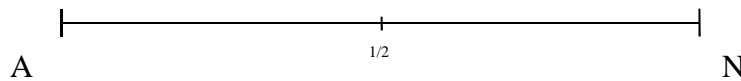
4. U raněných zajatců je možné bez jejich předchozího souhlasu odnímat tkáň za účelem transplantace pro jiné, na životě ohrožené zraněné pacienty.

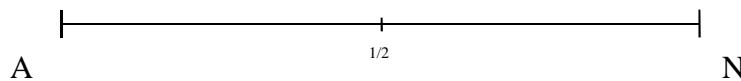
5. Ranění a nemocní zajatci musí být chráněni před oloupením, nemusí však být chráněni před zvědavostí a urážkami.

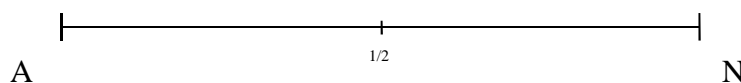
6. Každý raněný má právo odmítnout jakýkoli zákrok.

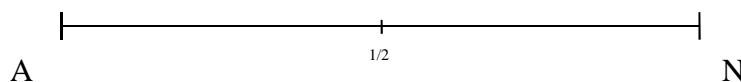
7. Je nezadatelným právem nepřátelské strany zlikvidovat těžce raněné či nemocné zajatce, pokud by péče o ně byla příliš náročná.

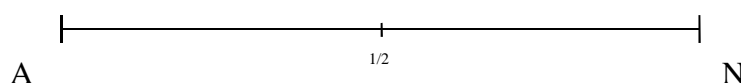
8. Útok na zdravotnické jednotky je za všech okolností zakázán.

9. Zajatý zdravotnický personál je povinen sdělit druhé straně informace o svých ošetřených.

10. Pokud nepřítel obsadí stavbu stálé zdravotnické jednotky, může ji použít k jakýmkoli účelům.

Pracovní list: Obrázky

Obrázek 1

Zdroj: <http://www.flickr.com/photos/soldiersmediacenter/1452244711/sizes/o/in/photostream/>

Obrázek 2

Zdroj: <http://www.flickr.com/photos/soldiersmediacenter/738123890/sizes/o/in/photostream/>

Obrázek 3

Zdroj: <http://www.flickr.com/photos/soldiersmediacenter/2357605259/sizes/o/in/photostream/>

Obrázek 4

Zdroj: <http://www.flickr.com/photos/soundfromwayout/312458142/sizes/l/in/photostream/>

2. Anotované odkazy

Český červený kříž. Diseminační manuál. Praha : Český červený kříž, 2001, 255 s. Elektronicky dostupné na nosičích distribuovaných v kurzech ČČK.

Jedná se o pomůcku vydanou právě pro šíření MHP. Kromě pojednání o MHP, jeho pramenech a principech a o Mezinárodním hnutí ČK&ČP obsahuje řadu příkladových studií, které je možné využít při šíření MHP ve školách.

Český červený kříž. Internetové stránky. Dostupné z WWW: <<http://www.cervenykriz.eu>>.

Stránky věnované přímo mezinárodnímu humanitárnímu právu (včetně elektronické knihovny) jsou dostupné z WWW: <<http://www.cervenykriz.eu/humanitarnipravo>>.

Helpman. Animovaný film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2679/HELPMAN.html>>.

Krátké animované video představuje v 10 minutách zábavnou formou principy Červeného kříže. Film může být využit v motivační i expoziční části výuky.

JUKL, Marek. Základní principy mezinárodního humanitárního práva. Noviny Červeného kříže, Praha : Český červený kříž, ročník 2008/2009. Dostupné z WWW: <www.cervenykriz.eu/cz/mhp/ZakIP-MHP.pdf>.

Jedná se o seriál Novin ČK věnovaný podrobnému rozboru jednotlivých základních principů MHP. Přímo navazuje na základní principy MHP prezentované v tomto textu.

JUKL, Marek. Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled). 2., dopl. vyd.

Praha : Český červený kříž, 2005, 47 s. Dostupné z WWW:

<<http://www.cervenykriz.eu/cz/mhp/konvence.htm>>.

Publikace je stručným systematickým přehledem obsahu Ženevských úmluv o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z 12. 8. 1949 a dvou dodatkových protokolů z 8. 6. 1977. Poznámkový aparát objasňuje vztah ustanovení uvedených smluv k českému prostředí a české legislativě. Elektronická podoba je aktualizovaná k 1. 1. 2012. Vhodné k podrobnějšímu seznámení s MHP.

Kde nyní jsou? Dokumentární film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2699/KDE-NYNI-JSOU.html>>.

18minutový film na dokumentárních záběrech představuje realizaci mezinárodního humanitárního práva v praxi. Konkrétně se zabývá tématem sjednocování rodin, které byly rozděleny při konfliktech a válkách. Video ukazuje, jakou roli hraje Ústřední pátrací agentura a jak lze obnovovat a udržovat rodinné vztahy a kontakty v podmínkách ozbrojených konfliktů.

KNITL, Jiří et al. Bohouš a Dáša za lidská práva. Praha : Člověk v tísni, 2008. 87 s.

Dostupné z WWW: <www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_73.pdf>.

Příručka představuje tematiku lidských práv prostřednictvím komiksových příběhů a metod interaktivního učení. Příručku tvoří dvanáct kapitol, které se věnují tématům jako diskriminace, svoboda projevu, terorismus nebo práva dětí. Většina z kapitol je uvedena krátkým komiksovým příběhem a doprovázena aktivitou, kterou mohou učitelé přímo zařadit do výuky. Kapitola Lidská práva a konflikty se věnuje také mezinárodnímu humanitárnímu právu.

KOŠŤÁLOVÁ, H. et al. Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka. Praha : ČŠI, 2010. Dostupné z WWW: <<http://www.csicr.cz/getattachment/e3f10306-d59d-45fe-af32-667dfed1dbde>>.

Představené metody rozvíjející čtenářskou gramotnost lze efektivně uplatňovat při výuce mezinárodního humanitárního práva. V úvodních částech publikace autoři vysvětlují pojem čtenářská gramotnost a analyzují, jaké podmínky jsou pro rozvíjení čtenářství ve školách. Největší část je pak věnována metodám rozvíjejícím čtenářské dovednosti. Můžeme zde nalézt jejich stručnou charakteristiku, mnohé z nich jsou ale představeny i podrobněji, včetně námětů pro výuku i ukázky konkrétních lekcí.

Mezinárodní humanitární právo. Digifolio Metodického portálu www.rvp.cz. Dostupné z WWW: <<http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=5511>>.

Digitální portfolio přináší na stránkách Metodického portálu www.rvp.cz základní vhled do problematiky mezinárodního humanitárního práva. Jsou zde objasněny základní pojmy a principy MHP, ale najdete zde přehled literatury a dalších doporučených zdrojů. Inspirací také mohou být odkazy na související videa, která lze použít přímo ve výuce.

Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky. Redakce českého vydání Veronika Bílková, Marek Jukl. Praha : Český červený kříž, 2009, 41 s. Dostupné z WWW: <http://www.cervenyriz.eu/cz/edicehnuti/MHP_odpovedi_na_vase_otazky.pdf>.

Publikace je připravena podle publikace ICRC International Humanitarian Law – Answers to your questions. Přehlednou formou odpovědí na 19 otázek zachycuje obsah MHP včetně jeho zdrojů, implementace i historie.

Příběh jedné myšlenky. Výukový film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2681/PRIBEH-JEDNE-MYSLENKY.html>>.

Krátký film animovanou i dokumentární formou přibližuje vznik společnosti Červeného kříže a její působení. Stopáž necelých 7 minut je ideální pro použití ve výuce, film má český dabing,

ŠVEJNOHA, Josef. Historie Mezinárodního Červeného kříže. 2., dopl. vyd. Praha : Český červený kříž, 2008, 151 s. ISBN 978-80-87036-28-0. Dostupné z WWW: <http://www.cervenyriz.eu/cz/edicehnuti/Historie_MCK.pdf>.

Publikace se zabývá historií a vývojem Mezinárodního hnutí ČK&ČP od počátku až po současnost. Autor shromáždil i celou řadu zajímavých konkrétních údajů o činnosti Červeného kříže.

Základní principy mezinárodního humanitárního práva. Praha : Český červený kříž. Dostupné z WWW:

<http://www.cervenyriz.eu/cz/mhp/Skladanka_MHP_a_Cervenyriz.pdf>.

Přehledný leták ve formě skládky přináší nejdůležitější informace o Červeném kříži a o mezinárodním humanitárním právu. Materiál je vhodný přímo pro žáky základních i středních škol.

Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Praha : Československý červený kříž a Federální ministerstvo obrany, 1992, 240 s. Dostupné z WWW: <http://www.cervenyriz.eu/cz/mhp_knihovna.aspx>.

Jedná se o text uvedených mezinárodních smluv z 12. 8. 1949 a jejich dvou dodatkových protokolů z 8. 6. 1977. V elektronické podobě doplněno i o text

III. dodatkového protokolu z 8. 12. 2005. Vhodné pro nalezení znění konkrétních ustanovení smluv.

3. Informační zdroje

Asociace debatních klubů České republiky. Internetové stránky. Dostupné z WWW: <<http://debatovani.cz/web/>>.

Český červený kříž. *Diseminační manuál.* Praha: Český červený kříž, 2001, 255 s. Elektronicky dostupné na nosičích distribuovaných v kurzech ČČK.

Český červený kříž. *Internetové stránky.* Dostupné z WWW: <<http://www.cervenkyriz.eu>>.

Debatování napříč osnovami. Internetové stránky. Dostupné z WWW: <<http://napricosnovami.debatovani.cz/>>.

Doporučení MŠMT k výuce dějin 20. století. Praha: MŠMT, 2009. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/file/12159>>.

HAUG, H. et al. *Humanity for all: the International Red Cross and Red Crescent Movement.* 2., dopl. vyd. Bern: Henry Dunant Institute, 1993.

Helpman. Animovaný film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2679/HELPMAN.html>>.

HENCKAERTS, J-M. Obyčejové právo. *International Review of the Red Cross*, vol. 87, no. 857. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2005, 175-211. Dostupné z WWW: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/czech-irrc_857_henckarts.pdf>.

Idnes.cz: Vojáci NATO hlídají zajatce sami, v afghánských věznicích je prý mučí. [online]. 7. 9. 2011 16:52. [cit. 2012-04-06]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/vojaci-nato-hlidaji-zajatce-sami-v-afghanskych-veznicich-je-pry-muci-114-/zpr_nato.aspx?c=A110907_165223_zpr_nato_inc>.

JUKL, Marek. Základní principy mezinárodního humanitárního práva. *Noviny Červeného kříže*, Praha: Český červený kříž, ročník 2008/2009. Dostupné z WWW: <www.cervenkyriz.eu/cz/mhp/ZaklP-MHP.pdf>.

JUKL, Marek. *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled).* 2., dopl. vyd. Praha: Český červený kříž, 2005, 47 s. Dostupné z WWW: <<http://www.cervenkyriz.eu/cz/mhp/konvence.htm>>.

Kde nyní jsou? Dokumentární film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2699/KDE-NYNI-JSOU.html>>.

KNITL, Jiří et al. *Bohouš a Dáša za lidská práva.* Praha: Člověk v tísni, 2008. 87 s. Dostupné z WWW: <www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_73.pdf>.

KOŠŤÁLOVÁ, H. et al. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka*. Praha : ČŠI, 2010. Dostupné z WWW: <<http://www.csicr.cz/getattachment/e3f10306-d59d-45fe-af32-667dfed1dbde>>.

Kritické myšlení. Internetové stránky. Dostupné z WWW: <<http://www.kritickemysleni.cz/aktuality.php>>.

Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce. Internetové stránky. Dostupné z WWW: <<http://www.ifrc.org>>.

Mezinárodní humanitární právo. Digifolio Metodického portálu www.rvp.cz. Dostupné z WWW: <<http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=5511>>.

Mezinárodní humanitární právo. Internetové stránky Českého červeného kříže. Dostupné z WWW: <<http://www.cervenykriz.eu/humanitarnipravo>>.

Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky. Redakce českého vydání: Veronika Bílková, Marek Jukl. Praha : Český červený kříž, 2009, 41 s. Dostupné z WWW: <http://www.cervenykriz.eu/cz/edicehnuti/MHP_odpovedi_na_vase_otazky.pdf>.

Skupinová práce. Minimetodika VÚP. Praha : NÚV, 2011. Dostupné z WWW: <<http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=38933&view=5473>>.

MRÁZEK, Josef. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 444 s. Dokumenty. ISBN 80-86898-08-3.

Národní skupina pro implementaci mezinárodního humanitárního práva ČR. Dostupné z WWW: <<http://www.cervenykriz.eu/cz/nsmhp.aspx>>.

Obrázek 1. Dostupný z WWW: <<http://www.flickr.com/photos/soldiersmediacenter/1452244711/sizes/o/in/photostream/>>.

Obrázek 2. Dostupný z WWW: <<http://www.flickr.com/photos/soldiersmediacenter/738123890/sizes/o/in/photostream/>>.

Obrázek 3. Dostupný z WWW: <<http://www.flickr.com/photos/soldiersmediacenter/2357605259/sizes/o/in/photostream/>>.

Obrázek 4. Dostupný z WWW: <<http://www.flickr.com/photos/soundfromwayout/312458142/sizes/l/in/photostream/>>.

ONDŘEJ, Jan a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha : C. H. Beck, 2010, 536 s.

Příběh jedné myšlenky. Výukový film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2681/PRIBEH-JEDNE-MYSLENKY.html>>.

RAUŠOVÁ, Z. *Idnes.cz : Lidé prosili o kulku, popsal hrůzy táborek kosovské armády válečný pamětník*. [online]. 10. 4. 2009 17:08. [cit. 2012-04-06]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/lide-prosili-o-kulku-popsal-hruzy-taboru-kosovske-armady-valecny-pametnik-1u5-/zahranicni.aspx?c=A090410_165151_zahranicni_zra>.

Status of the International Red Cross and Red Crescent Movement. Ženeva, 1986, akt. 2006. Dostupné z WWW: <<http://www.cervenyriz.eu/cz/hnuti/Statutes-EN.pdf>>.

ŠLAJCHRTOVÁ, L. *Idnes.cz : USA nám tajily mučení na Guantánamu, řekla bývalá šéfka britské MI5*. [online]. 10. 3. 2010 10:55. [cit. 2012-04-06]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/usa-nam-tajily-muceni-na-guantanamu-rekla-byvala-sefka-britske-mi5-pyo-/zahranicni.aspx?c=A100310_105507_zahranicni_btw>.

ŠVEJNOHA, Josef. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. 2., dopl. vyd. Praha : Český červený kříž, 2008, 151 s. ISBN 978-80-87036-28-0. Dostupné z WWW: <http://www.cervenyriz.eu/cz/edicehnuti/Historie_MCK.pdf>.

The Fundamental Principles. Dokumentární film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2683/THE-FUNDAMENTAL-PRINCIPLES.html>>.

V srdci akce. Dokumentární film. Červený kříž. Dostupný z WWW: <<http://audiovideo.rvp.cz/video/2701/V-SRDCI-AKCE.html>>.

Základní principy mezinárodního humanitárního práva. Praha : Český červený kříž. Dostupné z WWW: <http://www.cervenyriz.eu/cz/mhp/Skladanka_MHP_a_Cervenyriz.pdf>.

Zákon o ochraně znaku a názvu Červeného kříže a o Československém červeném kříži (126/1992 Sb.). Praha : FS ČSFR, 1992. Dostupné z WWW: <<http://www.cervenyriz.eu/cz/kdojsme/zakonock.pdf>>.

ZELENÝ, P. *Idnes.cz : Rebelové se v Libyi tlačí k Tripolisu, vládní vojáci mučí zajatce*. [online]. 20. 8. 2011 14:37. [cit. 2012-04-06]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/rebelove-se-v-libyi-tlaci-k-tripolisu-vladni-vojaci-muci-zajatce-pw8-/zahranicni.aspx?c=A110820_142707_zahranicni_zep>.

Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Praha : Československý červený kříž a Federální ministerstvo obrany, 1992, 240 s. Dostupné z WWW: <http://www.cervenyriz.eu/cz/mhp_knihovna.aspx>.